

Motto:

„Pokud se Evropa nechce stát
okrajovým a provincionálním
jevem, bude muset zahájit dialog
s ostatními kulturami.“

Mircea Eliade

„Výchova vede k dospělosti:
vede ke svobodě a odpovědnosti,
ke schopnosti orientovat
se v bohatství různých možných
pohledů na svět.“

Zdeněk Kratochvíl

Předmluva

Vážené čtenářky a čtenáři,

Současná doba klade na vzdělávání nové, náročné požadavky. Česká republika a její populace není izolovaným ostrovem, zásadním způsobem se nás začínají dotýkat problémy evropského i globálního charakteru. Stále častěji jsme v běžném životě svědky nejrozličnějších společenských tenzí a konfliktů, jsme konfrontováni s odlišnými názory, pohledy na svět, způsoby jednání, které se naší zkušenosti jeví jako nesrozumitelné, podivné, či dokonce nenormální a „špatné“. Denně jsme vystavováni záplavě různých, mnohdy vzájemně si odporujících informací, média na nás bez ustání chrlí fakta, jejich interpretace, komentáře, názory, reklamní a propagační šoty, za nimiž stojí různá myšlenková východiska, odlišné předpoklady, různé záměry a cíle. Společnost produkuje tak obrovské množství poznatků, že je nad možností jedince podrobně sledovat vývoj byť i jedné vědní disciplíny, natož pak vývoj lidského vědění jako takového. A i kdyby to teoreticky dokázal, brzy by narazil na problém, že „podložené“ výsledky jedné teorie jsou v rozporu se stejně přesvědčivě „podloženými“ výsledky teorie druhé. Sečteno a podtrženo: ještě nikdy nebylo tak problematické reflektovat a chápat svět, v němž žijeme, ještě nikdy nebylo tak obtížné rozumět sobě, svému okolí a vlastní úloze v něm.

V zásadě existují dva způsoby, jak na stav radikální plurality reagovat, jak ho psychicky zvládnout. Tím prvním je odmítnout pluralitu a všechny její projevy, stát se vyznavačem jediné pravdy, pravdy naší (národní, politické, třídní, regionální apod.) a vše ostatní vnímat skrze klíč této pravdy jako pomýlené, nesprávné, zfalšované nebo účelově nepřátelské. Naše pravé, „svaté“ přesvědčení nám v tomto případě sice poskytuje jistotu, že nebudeme muset o věcech problematicky přemýšlet, zaručuje nám, že na všechno budeme mít jednoduchou a pádnou odpověď, jasné a předem dané řešení (vždyť „my“ jsme přece vždycky mysleli správně a informace, které to zpochybňují, musí být mylné!), ale zároveň se pro nás stává vězením, do něhož nedocházejí a ani nemohou docházet zprávy o úžasné rozmanitosti vnímání, myšlení, jednání, o fascinujícím množství různých pojetí života i světa.

Druhý způsob zvládnutí plurality je náročnější, déle trvající, méně pohodlný, a ne vždy vede k jednoznačným odpovědím a jasným řešením. Znamená přijmout pluralitu jako fakt, který nelze změnit, znamená vydat se na cestu pozorného naslouchání tomu, co se nám na první pohled může jevit jako nenormální či špatné, na cestu poctivého a nepředpojatého hledání příčin konfliktů ve společnosti a jejich kompromisních řešení. Znamená neustálé a často i nepříjemné tázání, kolik z našich „neoddiskutovatelných pravd“ má racionálně zdůvodnitelný základ, kolik z našich „pádných“ a „samozřejmých“ argumentů pro správnost našeho světového názoru jsou pouze sofistické a zamaskované předsudky. Být zodpovědnou, kriticky myslící a na vlastní úsudek spoléhající bytostí

Předmluva

je náročné, mnohem náročnější, než zůstat v hřejivé náruči široce sdílených, nikdy se nemylících a předem daných všeodpovědí na složité problémy, jež nám současný svět přináší. Orientovat se v záplavě informací, umět analyzovat příčiny nedorozumění mezi lidmi, vytvářet si vlastní názor a hledat a nalézat styčné body s názory ostatních vyžaduje větší úsilí než kritizovat ty druhé-jiné, kteří nám vše kazí, kteří jsou zodpovědní za nedostatky a nesnáze „naší krásné země“, kteří „žijí z našich daní“, zneužívají „naš sociální systém“, mluví nám do našich záležitostí, "berou nám práci" a podobně. Tato druhá, obtížnější cesta však stojí za to: odměnou je schopnost vnímat, rozvíjet se, neustále se učit, obohacovat se rozmanitostí, odměnou je svoboda myšlení zbaveného předsudků.

Demokracie nepotřebuje fanatiky jediné „víry“, potřebuje soudné, kritické a nezávisle myslící občany, kteří jsou si vědomi vlastní důstojnosti a jsou schopni respektovat důstojnost, práva a svobody ostatních, třebaže tito ostatní mají jiný názor, odlišný způsob života či jinou barvu pleti. A právě výchova takových občanů patří k prioritám současného vzdělávání.

Příručka, kterou držíte v ruce, je jedním z výsledků projektu Varianty, který byl realizován společností Člověk v tísní při ČT za finanční podpory programu Phare. Cílem projektu bylo zlepšování vztahů mezi minoritami a majoritou prostřednictvím interkulturního vzdělávání na všech úrovních českého školství.

Příručka se snaží vyjít vstříc novým vzdělávacím cílům deklarovaným v závazných dokumentech strategie rozvoje vzdělávání v ČR. Doposud neexistují nástroje účinného naplňování těchto cílů ve výuce. Samozřejmě nebylo možné obsáhnout zde komplexně všechny záležitosti, které souvisejí s životem v pluralitní multikulturní společnosti, ale věříme, že tato publikace nabízí univerzální metody, jak didakticky zpracovávat aktuální a často kontroverzní společenská témata, jak vést studenty ke kritickému zamýšlení nad společností a jak u nich pěstovat postoje tolerance a respektu. Mnoho aktivit zde navržených lze naplnit jiným obsahem podle toho, co si žádají momentální potřeby výuky či aktuální společenská situace.

První, teoretická část příručky poskytuje vhled do problematiky interkulturního vzdělávání, naleznete zde informace o tom, co je interkulturní vzdělávání, jak jsou definovány jeho cíle, jaké používá metody. Následuje kapitola věnovaná způsobům, jak realizovat principy, metody i informační obsahy v podmínkách středního školství, na závěr teoretické části jsme připojili text praktikující středoškolské učitelky přinášející zajímavý pohled na multikulturní společnost, na kulturní rozdíly, mezilidské vztahy a na potřeby interkulturního vzdělávání.

Předmluva

Kapitoly druhé, praktické části obsahují tři druhy textů. Informace pro učitele vám poskytnou potřebný vhled do dané tematiky, doporučujeme je prostudovat ještě dříve, než se se studenty pustíte do realizace aktivit. Získáte tak nutné informační zázemí pro fundované vedení diskusí a odpovědi na otázky, které vám studenti při vlastních úvahách mohou položit. Druhým typem textů v praktické části jsou Aktivity (v obsahu na začátku kapitol jsou označeny kurzívou). Jedná se o jakési metodické listy, ve kterých najdete podrobné popisy, jak motivovat u studentů zájem o danou problematiku, jak jim nenásilným a zábavným způsobem zprostředkovat informace o menšinách žijících na území ČR, jak revidovat vlastní, často předsudečné a znalostmi nepodložené vnímání sociokulturní odlišnosti. Ke každému zpracovanému tématu jsme se snažili zařadit co největší množství aktivit, aby si učitel mohl zvolit, která z nich bude pro naplnění specifických cílů v konkrétní třídě nejvhodnější. Aktivity nejsou definitivní, jejich modifikace, doplňování a další rozvíjení ze strany učitelů je žádoucí.

Poslední, třetí typ údajů v této publikaci tvoří pasáže označené jako Texty. Jsou to vybrané mediální zprávy, které se nějakým způsobem týkají problematiky multikulturní společnosti, ať již v kladném, či záporném smyslu. Nedílnou součástí interkulturního vzdělávání je pěstování dovednosti kritické analýzy mediálních zpráv, schopnosti identifikovat předsudečné a xenofobní názory nebo manipulativní strategie, jimž jsou studenti nuceni denodenně čelit. Ve většině případů je kritická analýza textů přímo součástí navrhovaných aktivit, někdy k článkům připojujeme pouze návrhy otázek podněcujících diskusí, v ojedinělých případech necháváme text hovořit sám za sebe a volba didaktické metody, jak s textem ve výuce pracovat, zůstává plně v kompetenci učitele. Věříme, že tři druhy textů obsažených v této příručce poskytují dostatečnou sumu materiálů pro realizaci principů, metod a informačních obsahů interkulturního vzdělávání ve výuce na středních školách.

Volba témat obsažených v praktické části této publikace je výsledkem dlouhých debat a pečlivého výběru. První kapitola Obecná témata IKV chce učiteli a studentům přinést vysvětlení základních pojmů souvisejících s kulturou, vztahy mezi odlišnými sociokulturními skupinami, společenskými mechanismy multikulturní reality a specifiky vnímání rozdílů a odlišností. Zvládnutí těchto pojmů by mělo být předpokladem pro další práci s příručkou.

Navzdory tomu, že Romové patří v současnosti k nejdiskutovanějším minoritám, míra informovanosti veřejnosti o romské společnosti, kultuře, tradici a dějinách zůstává velice nízká. Proto jsme vedle kapitoly týkající se žhavých témat současného soužití majority a romské menšiny zařadili do této publikace i obsáhlejší text Jany Horváthové Kapitoly z dějin Romů, který by měl učiteli poskytnout ucelený přehled o dějinách Romů v evropské i „české“ historii.

Předmluva

Pořadí, v jakém bude učitel zařazovat do výuky témata a aktivity z následujících kapitol, závisí zcela na jeho volbě. Kapitoly se týkají různých sociokulturních skupin na území ČR. Snažili jsme shromáždit informace především o těch, jejichž příslušníci jsou nejčastějším objektem předsudků, stereotypů, diskriminačního nebo rasistického jednání. Byli bychom rádi, kdyby tato publikace na vybraných tématech poskytla jakousi obecnou představu, jak ve výuce tematizovat společenské problémy týkající se jakýchkoliv vztahů mezi menšinou a většinou, jak vést k respektu vůči všemu odlišnému.

Přejeme vám, aby se tato příručka stala pro vás i vaše studenty zdrojem poučení i zábavy, aby účinně pomáhala na náročné cestě vzdělávání samostatně uvažujících, kriticky myslících a tolerantních občanů.

Za kolektiv autorů

Jan Buryánek, editor

Veronika Kamenická, koordinátorka projektu Varianty